

A. Elamrani - Jamal, *Logique aristotélicienne et grammaire arabe*, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin, 1983, 237 σελ.

Ἡ μελέτη αὐτὴ τοῦ A. Elamrani-Jamal βασίζεται στὴν προσπάθεια νὰ ἐρευνηθοῦν οἱ σχέσεις μιᾶς σημιτικῆς γλώσσας ποὺ θεωρεῖται γλώσσα τῆς Ἀποκάλυψης μὲ τὴ λογικότητα τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ συγκεκριμένα τῆς φιλοσοφικῆς λογικῆς.

Τὸ θέμα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὴ γραμματικὴ καὶ τὴ λογικὴ ἀποτελέσσει ἀντικείμενο ἔρευνας ἀπὸ τὴν ἐλληνιστικὴ ἤδη ἐποχὴ. Ἀπασχόλησε λοιπὸν τοὺς Στωϊκοὺς, τὸν Ἀμμώνιο καὶ τὸν Πορφύριο, ἐνῶ ὁ Al-Fârâbî τὸ παρέλαβε ἀπ' αὐτοὺς γιὰ νὰ τὸ ἐμπλουτίσει μὲ τὴ δική του σκέψη καὶ νὰ διατυπώσῃ τὴν ἄποψη ὅτι ἡ γραμματικὴ ἀποτελεῖ τὴν ἐπιστὴμὴ τοῦ λόγου καὶ ἀντιστοιχεῖ στὴ λογικὴ, τὴν ἐπιστὴμὴ ποὺ ἐξετάζει τὶς ὑπάρχουσες ἀνάμεσα στὰ νοητὰ σχέσεις.

Στὸ πρῶτο μέρος τίθεται τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς ἀριστοτελικῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀραβικῆς γραμματικῆς σύμφωνα μὲ τοὺς τρεῖς τύπους θεματοποίησης ποὺ περιλαμβάνουν τὸ σύνολο τῶν θέσεων τῆς σύγχρονης ἐποχῆς. Πρόκειται γιὰ τὴν *ἱστορικὴ*, τὴ *γλωσσολογικὴ* καὶ τὴ *φιλοσοφικὴ* ἀντιμετώπισή του. Στὴ συνέχεια ἀναλύονται τὰ κείμενα ποὺ ἀποτελέσανε τὴ βάση τῆς παλαιᾶς διαμάχης, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφετηρία τῆς νέας θέσης τοῦ ζητήματος. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἀποκρούεται ἡ ἄποψη τῶν ἱστορικῶν, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ προέλευση τοῦ ἀρχικοῦ συστήματος τῆς ἀραβικῆς γραμματικῆς βρίσκεται στὰ ἀριστοτελικά κείμενα, καθὼς καὶ ἡ θέση τοῦ Merx, τοῦ κυριώτερου ἐκπροσώπου τους ποὺ συγχέει τὴν περίοδο γένεσης τοῦ ἀραβικοῦ γραμματικοῦ συστήματος μὲ ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποία μελετήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀραβες τὸ σύνολο τῶν κειμένων τοῦ *Ὁργάνου* καὶ τῆς *Φυσικῆς* τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα τῶν κατηγοριῶν τῆς ἀρχικῆς ἀραβικῆς γραμματικῆς, ὁ συγγραφέας δὲν δίνει ἄμεση λύση. Πιστεύει ὅτι τόσο ἡ ἀραβικὴ γραμματικὴ ὅσο καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ λογικὴ ἀποτελοῦν δύο διαφορετικὲς ἐπιστῆμες ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἀντιμετωπίζονται ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ τὴν ἰσλαμικὴ σκέψη.

Στὸ δεύτερο μέρος ὁ συγγραφέας διαμέσου κειμένων γραμματικῶν καὶ φιλοσόφων καταδεικνύει πῶς λογικὴ καὶ γραμματικὴ διακρίνονται μεταξύ τους. Ἐγκαταλείπει ἔτσι τὸ πρόβλημα τῶν ἀρχῶν καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ θέσῃ τὶς προϋποθέσεις μιᾶς νέας ἀντιμετώπισης τῆς ἀραβικῆς γλώσσας ἀπὸ ἱστορικὴ σκοπιά, παράλληλα μὲ τὴν προσέγγιση ὀρισμένων προβλημάτων λογικῆς, ὅπως ἐκεῖνα ποὺ ἀφοροῦν τὶς ἔννοιες τῆς σημασίας καὶ τῆς ἀναπαράστασης. Τὰ δύο αὐτὰ ζητήματα ἀποτελοῦν ἴσως τὸν πυρήνα τῆς δομικῆς διάκρισης ἀνάμεσα στὴν ἀραβικὴ γραμματικὴ καὶ τὴ φιλοσοφικὴ λογικὴ. Ἄν δεχτοῦ-

με τὴν ἄποψη αὐτή, τότε θέτουμε τὶς βάσεις μιᾶς ἔρευνας τοῦ σημείου ποὺ θὰ στρέφεται στὴν ἔννοια τοῦ φωνήματος ὅσον ἀφορᾷ τὴ γλωσσολογία καὶ στὴν ἔννοια τοῦ νοητοῦ ὅσον ἀφορᾷ τὴ λογική.

Σχετικὰ τώρα μὲ τὴ θεμελιώδη διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀραβικὴ γραμματικὴ καὶ τὴν ἀριστοτελικὴ λογική, ὅπως καθιερώθηκε ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τὸ *Περὶ Ἑρμηνείας* τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ κυρίως τὰ τέσσερα πρῶτα κεφάλαιά του, ἀντιμετωπιζόμενο σὰν ἔργο λογικῆς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρηθεῖ πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τοὺς πρώτους Ἀραβες γραμματικούς. Συγκεκριμένα τὰ κεφάλαια II καὶ III τοῦ δεύτερου μέρους βασίζονται στὸ ἔργο τοῦ Al-Fârâbî *Τὸ βιβλίο τῶν χρησιμοποιούμενων στὴ λογικὴ ὅρων*, τὸ ὁποῖο ἐνῶ ἀκολουθεῖ τὶς ἀπόψεις τῶν πρώτων κεφαλαίων τοῦ *Περὶ Ἑρμηνείας* ποὺ ἀναφέρονται στὰ μέρη τοῦ λόγου καὶ στὴ θεωρία τῆς πρότασης, ἐξαρτᾶται παράλληλα ἀπὸ μιὰ ὁψιμη ἐλληνικὴ λογι-κο-γραμματικὴ παράδοση.

Στὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος ὁ A. Elamrani-Jamal ἐπιχειρεῖ τὴ μετάφραση ἐνὸς συνόλου ἀραβικῶν κειμένων, σχετικῶν μὲ τὸ θέμα ποὺ ἐρευνᾷ, ἔτσι ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ παρακολουθήσει τὰ στάδια τῆς σκέψης του, τὰ ὁποῖα εἶχαν σὰν ἀφετηρία βασικὰ ἀραβικὰ ἔργα, ὅπως τὴν *Ἑλληνικὴ λογικὴ καὶ ἀραβικὴ γραμματικὴ* τοῦ At-Tawhîdî, *Τὸ βιβλίο τῶν ἐρωτήσεων καὶ τῶν ἀποκρίσεων στὴ γραμματικὴ* τοῦ Al-Batalyûsî, τὸ *Σχόλιο στὸ Περὶ Ἑρμηνείας* τοῦ Ἀριστοτέλη τοῦ Al-Fârâbî κ.ἄ.

Μὲ τὸ ἔργο του αὐτὸ ὁ συγγραφέας ἐπιχειρεῖ νὰ θέσει τὶς ἱστορικὲς προϋποθέσεις ποὺ συντελέσανε σὲ μιὰ συγκεκριμένη ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ ἐξῆς καὶ νὰ δώσει τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀρθοῦν τὰ ἱστορικὰ καὶ ἐπιστημολογικὰ διαφορούμενα, τὰ ὁποῖα περιβάλλανε μέχρι τώρα τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς ἐλληνικῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀραβικῆς γραμματικῆς. Οἱ διαφορετικοὶ ὁρισμοὶ καὶ λειτουργίες τῶν μερῶν τοῦ λόγου καθὼς καὶ τῶν στοιχειωδῶν μορίων ἀνάμεσα στὸν Ἀριστοτέλη καὶ τοὺς Ἀραβες γραμματικούς, ὅπως καὶ οἱ διαφορὲς τῆς δομῆς καὶ τῆς τελικότητας μιᾶς φράσης, ὁδηγοῦν ὀριστικὰ στὴν ἀπόρριψη τῆς ιδέας μιᾶς ἄμεσης ἐπίδρασης τῶν ἀριστοτελικῶν κειμένων πάνω στὴν ἀραβικὴ γραμματικὴ.

Ὁ A. Elamrani-Jamal ἀναπτύσσει τὸ θέμα του μὲ σαφήνεια καὶ μεθοδικότητα, καθιστώντας ἔτσι προσιτὸ στὸ δυτικὸ ἀναγνώστη τὸν ἀραβικὸ στοχασμὸ καὶ τὴ σχέση του μὲ τὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία.

Ἀθήνα

Εὐαγγελία Μαραγγιανοῦ